

Mellemøststudier i et vadested (igen)?

Jakob Egholm Feldt

Artiklen gennemgår de sidste 50 års løbende debat indenfor mellemøstlige områdestudier om studierne mål, formål og forklaringskraft. Debatten er blevet aktualiseret på ny af demokratiseringsperspektivet og andre populære 'transitologiske' perspektiver, hvilket Center for Mellemøststudiers nyligt afholdte 25 års jubilæumskonference vidnede om. Artiklen viser, at denne debat mestendels kører i ring. Der er således behov for at forny perspektivet på både Mellemøsten og Mellemøststudier.

Områdestudier er på mange måder en i universitetssammenhæng særegen institution. Studiernes genstandsfelt er defineret ved et geografisk område og ikke ved en særlig disciplin. Interessen er Mellemøsten som sådan og ikke en abstrakt erkendelse forstået som videnskaben om det sociale (sociologi), videnskaben om politiske systemer (politologi) eller videnskaben om mennesket (antropologi). Det er problematisk at kalde Mellemøststudier videnskaben om Mellemøsten alene fordi, at det er uhyre vanskeligt at definere Mellemøststudiers abstrakte erkendelsesinteresse indenfor en specifik videnskabelig diskurs. Man kan relevant spørge: hvad gør en begivenhed til en mellemøstlig begivenhed og ikke en sociologisk, politologisk eller antropologisk begivenhed? Deraf følger et spørgsmål om med hvilken særegen legitimitet en områdestudieforsker analyserer en mellemøstlig begivenhed frem for en fx sociolog eller for den sags skyld en psykolog? Det spørgsmål vender jeg tilbage til.

Mellemøstlige områdestudier opstod for alvor efter Anden Verdenskrig, hvor primært amerikanske strategiske interesser havde forandret sig. I den amerikanske administration men også i store amerikanske private fonde, som har tradition for substantiel støtte til forskningsprogrammer, lød vurderingen, at der var behov for ny og omfattende viden om strategisk centrale regioner i verden som fx Mellemøsten. Omfattende betyder i denne forbindelse ikke orientalistikkens store tradition for forskning i islam og andre 'orientalske' religioner og sprog men omfattende i betydningen at dække både religion, kultur, politik og samfundsforhold sammenfattende, så det kunne være muligt at vurdere en region i et samtidsperspektiv med særligt henblik på amerikansk politisk interesse. På den måde er det ikke helt uretfærdigt at sige, at mellemøstlige områdestudier i udgangspunktet var en slags sektorforskning for den amerikanske statsadministration, selvom langt hovedparten af forskningen blev varetaget frit af universiteterne. Områdestudieperspektivet har bredt sig globalt siden og er i dag både forankret på universiteter, i sektorforskning og i tænketanke med et stort antal dygtige forskere involveret dog uden, at fx mellemøstlige områdestudier på universiteterne har frigjort sig fra den akutte politiske interesse og det tidligere omtalte disciplinære dilemma.

Mellemøststudiers kerneredyder

I 1962 faldt den første vurdering af de nye mellemøstlige områdestudier. Manfred Halpern skrev en samleanmeldelse af nye værker om Mellemøsten og leve-

rede samtidigt en vurdering af, hvilke værker der var relevante for den nye 'orientologi' (bemærk den videnskabelige begrebslighed), som efterlystes. Halperns centrale argument var, at der var behov for en forskning, som fulgte med i Mellemøstens modernisering og ikke hang fast i fortiden. Forskerne skulle med Halperns ord *catch up* med transformationen af Mellemøsten. Behovet for nye Mellemøststudier var for Halpern forankret i et ønske om at se på/forstå Mellemøsten i sin totalitet. Mellemøsten skulle gøres til et sammenhængende *time/space*, hvor delstudier af enkelte lande skulle kunne gå op i den store ligning Mellemøsten. Alle studier skulle således orienteres mod Mellemøstens totalitet, hvilket krævede en ny type forsker, som ikke som orientalisten kunne hvile på sin filologiske indsigt, men som skulle have følgende kernedyder: 1. Sprogfærdighed i arabisk, hebraisk, persisk eller tyrkisk 2. Have lange ophold i Mellemøsten bag sig 3. Besidde disciplinære færdigheder. Halpern og områdestudier efterlyste forskere, som kunne begå sig lokalt, havde personligt kendskab til livet i Mellemøsten og som samtidigt havde analytiske, disciplinære færdigheder, som kunne binde områdestudiet op på disciplinerne. Derved ville Mellemøststudier ikke falde tilbage på orientalistikken eller eksotiske rejsekildringer og disciplinerne ville blive beriget med totale modernitets- og transformationsstudier.

Interessant er, at Halperns vurdering af Mellemøststudier var kritisk idet der ikke var nok forskere, som havde de rette kernedyder, men at han samtidigt havde store forhåbninger til fremtiden. Mellemøststudier stod foran et afgørende gennembrud, fordi der var et generelt behov for at skabe socialvidenskaber, som forstår samfund i sin helhed (engagerer sig i et sammenhængende tid/rum), og at regioner udenfor Vesten bliver integreret i udstrækningen af socialvidenskaberne. På den måde blev bestræbelsen for områdestudier implicit at sammenligne Mellemøsten med Vesten.

I samme rille?

I 1976 udkom en antologi, hvori toneangivende mellemøstforskere havde sat sig for at kritisk genvurdere mellemøstlige områdestudier. Leonard Binder skrev et forord til antologien, som er et af de mest præcise bud på at levere områdestudiers videnskabelige credo. Binder indledte med en hård kritik af feltet. Forskerne beherskede ikke de nødvendige færdigheder, sprog, personligt kendskab til Mellemøsten og analytisk disciplin og desuden havde Mellemøststudier det indbyggede problem, at de i udgangspunktet var blevet opfundet af politi-

ske årsager. Som Binder formulerede det, var Mellemøststudier ikke et mål men et middel. Studierne blev opfattet som akkumulering af viden og ikke som analyse og fortolkning rettet mod almene erkendelsesinteresser. Samtidigt eksisterede der ikke, som Binder udtrykte det, *accepted standards of excellence*. Mellemøststudier var nærmest karakteriseret ved, at alle bøger om det moderne Mellemøsten kunne gå som Mellemøststudier, således at absolut fremragende værker kunne udkomme i samme serier på samme velestimerede forlag som værker forfattet af folk uden de basale faglige kompetencer. *Anything goes*-tilstanden førte til ekstreme kvalitetsforskelle mellem forskerne, artiklerne og bøgerne uden, at det nødvendigvis blev de kompetente værkers forfattere, som blev læst eller blev *distinguished senior scholars*. Denne mangel på generelt accepterede standarder for kvalitet og fornødne kompetencer udgjorde feltets centrale problem, for uden den faglige integritet ville der i realiteten ikke være mulighed for at gøre feltet til et mål og ikke et middel.

Men hvad er det, Mellemøststudier gerne vil vide? Binder refererede til, at vi i mellemøstlige områdestudier ikke havde et paradigme, en abstrakt forståelse og et samlet billede vi gerne ville nærme os i forskningen. Som Halpern 14 år tidligere mente Binder, at Mellemøststudier måtte definere en totalitet, som forskerne bidrager med puslespilsbrikkerne til. Disciplinerne ville ikke kunne gribe den mellemøstlige totalitet, fordi den er en levende social virkelighed, men Mellemøststudiers kernedyder i kombination med en variation af disciplinære tilgange indenfor et bredt socialvidenskabeligt perspektiv ville kunne gribe Mellemøstens virkelighed, som er det, Mellemøststudier gerne vil vide noget om. Samtidigt mente Binder som Halpern, at områdestudierne kunne være en slags kritisk korrektiv til disciplinernes teoretiske, universalistiske perspektiver.

Der var øjensynligt ikke sket meget i de 14 år mellem Halpern og Binder bortset fra, at feltet var blevet meget større. Binder var ligesom Halpern meget positiv overfor Mellemøststudiers fremtid, men områdestudiet stod med de samme problemstillinger. Et andet markant fællestræk mellem Halpern og Binder var, at Mellemøststudier skulle holde trit med Mellemøstens bevægelige virkelighed. Studierne skulle være i stand til ikke blot at akkumulere viden, forstå og forklare men også forudse fremtidens dominerende tendenser. Der var både i 1950erne, 60erne og 70erne udbredt utilfredshed blandt politikere og meningsdannere med, at eksperterne ikke havde forberedt Vesten på begivenhederne i Mellemøsten. Det var en kritik, som mellemøstforskere i vid udstrækning tog på sig, og som også var en logisk følge af opfattelsen af Mellemøsten som det store puslespil alle de små brikker i sidste ende skulle blive til.

Brikkerne var ikke godt lavet, for når man i avisen eller på TV så på det faktisk eksisterende Mellemøsten, kunne det simpelthen ikke passe ind i billedet.

I 1996 gentager James A. Bill øvelsen med at evaluere Mellemøststudier. Bills udgangspunkt er, at Mellemøststudier endnu gang befandt sig i en forklaringskrise, fordi forskerne ikke er dygtige nok (sprog, ophold, disciplin), studiernes standarder er ikke klare og hele feltet er for politiseret. Begivenhederne i Mellemøsten i 1990erne var ligeså uforudsigelige for forskerne som lægfolk, og det skyldes endnu engang, at billedet af totaliteten ikke er klart. Bill mente, at forskerne ikke udarbejdede deres studier af delementerne som om de skulle gå op i helheden. Endvidere var feltet blevet belemret med et stort antal *instant experts*, som medier og politikere elsker, fordi de udtaler sig klart og kategorisk ofte med markante særinteresser, som dog bliver holdt skjult. Cirklen bliver med James A. Bill sluttet, i det Bill også var meget optimistisk på feltet vegne. Nu ville det blive bedre, fordi der faktisk fandtes en række toneangivende folk, som kunne køre studierne i den rigtige retning. Pudsigt nok afsluttede Bill sin evaluering med at erklære, at Mellemøststudier havde kørt ring i 50 år, men hvis vi ser problemerne i øjnene nu, ville der være håb for større succes med at forstå 'Mellemøstens forvirrende politiske verden'. Tydeligvis formåede Bill ikke selv at køre ud af rundkørslen. Mellemøststudier stod i 1990erne med de samme centrale problemer som i 1960erne og det eneste fremskridt, som kunne dokumenteres, var en forøget videnskakkumulation i betydningen flere bøger og artikler men ingen fortolkningsmæssig, begrebslig eller filosofisk udvikling, som for alvor havde flyttet feltet.

Transformation og demokratisering (igen)

Spørgsmålet er om ovenstående er retfærdige udlægninger af Mellemøststudier. Det er det, hvis man med Mellemøststudier mener, det Halpern, Binder og Bill taler om nemlig *Political Science*-perspektivet. *Political Science* fremstår omfangsmæssigt som storebroderen i Mellemøststudier, men siden 1960erne har der været alternative perspektiver i feltet og adskillige forsøg på at skabe alternative organisationer til MESA, som er verdens toneangivende forskernetværk indenfor mellemøstlige områdestudier. De alternative perspektiver var primært inspirerede af antropologi eller *tiermondisme*, som med udviklingen af *Cultural Studies* og post-koloniale studier i 1970erne og 80erne fik en faglig base på kanten af områdestudier. Denne type studier havde egentligt sit udgangspunkt i en kritik af bl.a. *Political Science*' politiske binding og eurocentrisme (og med Ed-

ward Said orientalisme), men bliver generelt af mainstream mellemøstforskere betragtet som politiske. Godt nok har visse forskere med Martin Kramer i spidsen anført, at Mellemøststudier i 1980erne og 90erne var ideologisk indoktrinerede af Edward Said og venstreorienteret politisk korrekthed, men hvis man ser på periodens hovedværker er der kun meget få spor efter Said. Det absolut fremherskende perspektiv var stadig *Political Science* på tandem med tidens politiske diskurser i forhold til Mellemøsten.

Udover en specifik kolossal opmærksomhed på terrorisme udført af muslimer er der ingen tvivl om, at de sidste 10 års særinteresse har været transformation (modernisering/globalisering) og demokratisering, hvilket godt kunne høre under det første, men nærmest er blevet en særlig undergruppe af transformationsperspektivet. Det transitologiske perspektiv i Mellemøststudier er således helt intakt. Ofte bliver disse studier bedrevet under en 'hvad gik galt' eller 'hvad er der galt med Mellemøsten'-horisont, hvilket understreger Mellemøststudiers løbende, implicite sammenligning mellem Vesten og Orienten og en fundamental ide om, at *Political Science'* teorier og modeller er universelt anvendelige. Indlejret i 'hvad gik galt'-horisonten er en kritik og selvkritik af Mellemøststudier for ikke at have forstået, at det ville gå galt, for ikke at have forudset 9/11. Både det transitologiske perspektiv med fokus på modernisering og demokratisering samt kritik og selvkritik af manglende evne til at se fremtiden er på mange måder en genindspilning af tilstanden i feltet i 50erne og 60erne som bl.a. diskuteret af Binder og Bill. *Political Science* forsøger stadig at forstå, hvorfor modeller ikke passer, og hvorfor man ikke kan forudse tendenser mere sikkert. Man leder efter den sorte boks, som skal sætte de sidste afgørende brikker på plads for at forstå det mellemøstlige flystyrt, eller måske endda muligheden for at opdage den menneskelige faktor.

For nyligt afholdt Center for Mellemøststudier på SDU 25 års jubilæumskonference, som vedr. det transitologiske perspektiv var en meget interessant *show case*. Flere af verdens førende mellemøstforskere, både ældre og yngre, diskuterede demokratiseringsperspektivet under overskriften: *Revise or reject*. Det interessante bestod i (for denne tilhører), at Mellemøststudier igen står i et vadedsted, hvor forskerne er opsatte på at finde ud af, hvad der var galt, og hvad der skal gøres anderledes. Demokratiseringsperspektivet blev generelt afvist som alt for normativt, et fatamorgana, og der efterlystes et perspektiv på Mellemøsten, som den ser ud, og ikke som den burde se ud. Ligeledes efterlyste forskerne i panelet den vinkel eller det begreb, som ville få forklaringerne til at se bedre ud i forhold til den måde Mellemøsten ser ud på og ikke burde se ud. Begrebet legitimitet blev diskuteret som et begreb, som *Political Science* har me-

get svært ved at forholde sig til trods det, at politisk filosofi har beskæftiget sig med det siden det antikke Grækenland. Som evaluering betragtet reflekterede konferencen en forbilledlig vilje til faglig fornyelse og refleksion, men samtidigt fremstod mange af betragtningerne som gentagelser af Binder lige som begrebet legitimitet tidligere har været populært i 1970erne og 80erne. Mest slående var det, at trods avancerede diskussioner om de videnskabelige perspektiver var der ingen diskussion af ægteskabet med *policy*-niveauet, og generelt var det svært at skelne mellem forskningsmæssige og politiske dagsordner i de analytiske perspektiver. Under diskussionerne om udviklingen af Mellemøststudier stod det ikke klart om studierne var et mål i sig selv eller et værktøj for staten. For Halpern og Binder var dette et afgørende problem for feltet og et af de forhold, som både er en refleksion af manglende *standards of excellence*, og samtidigt gør det vanskeligere at etablere disse standarder.

Mellemøststudier har både brug for at reflektere over og udvikle studierne, men feltet har lige så meget brug for at bryde ud af den cirkel, som får feltet til at stå i nærmest det samme vadedsted med 10-15 års mellemrum. Det er meget vanskeligt at finde ting i Binders tekst fra 1976, som ikke er ligeså gyldige i dag, og det må foranledige refleksion over, om det ikke er en gen-beskrivelse af Mellemøststudiers *raison d'être* på en mere radikal måde, der er brug for.

Mellemøststudier og det radikale politiske perspektiv

I 2003 foreslog Timothy Mitchell, at vi skal til at betragte Mellemøststudiers løbende forklaringsproblemer som områdestudiernes største opdagelse. Mellemøststudiers bibliotek udgør en lang efterprøvelse af gyldigheden af teoretiske forklaringsmodeller på et område udenfor Europa, som ikke lader sig forklare på denne måde, fordi modellerne og begreberne afspejler deres egen lokale, europæiske og nationalstatslige kontekst. Mitchell påpegede ligeledes, at så længe Mellemøststudier bliver ved med at have som ambition at forklare den aktuelle udvikling samt at forudsige fremtiden indenfor den fremherskende politiske dagsorden i stedet for at referere til en faglig diskurs, vil feltet hele tiden ende med det samme problem, hvilket Halpern, Binder og Bill til fulde bekræfter. Mellemøststudier skal have meget mere opmærksomhed på ægteskabet med *policy* og dermed menes ikke opmærksomhed i en forstand, hvor feltet skal trække sig tilbage til et fagligt elfenbenstårn men på en måde, hvor *policy*-bindingen indtænkes som en central del af det, vi vil vide noget om.

Mellemøststudier kan være et dybt fascinerende og anvendeligt indblik i, hvordan vestlige politiske tendenser og videnskabelige discipliner i historiske relationer med Mellemøsten og før det Orienten former både europæiske og mellemøstlige dyder, værdier og den fælles konfliktfyldte virkelighed. Det virkelige Mellemøsten er et produkt af en historisk udvikling, som Vesten og videnskaben er en aktiv del af, og hvor en stor mængde kontekstuelle, sentimentale, emotionelle forhold gør modstand mod modellerne. Dermed er selve ideen om rationaliteten, totaliteten og *the big picture*, som Halpern, Binder og Bill insisterer på, den automatiske årsag til, at feltets evne til diagnose ikke udvikler sig. Mellemøststudiers største faglige problem derudover, er den meget systematiske ignorering af *policy*-bindingen, som truer med at gøre feltet til en stor konsulentvirksomhed. Nutidens mellemøstvidenskab er mere involveret i Vestens udenrigs- og sikkerhedspolitik end orientalistene var for 100 år siden i kolonialismens og imperialismens højtid, hvilket måske er en af de mere sentimentale drivkræfter bag den rehabilitering, orientalistene har opnået de sidste 10 år. Timothy Mitchell udtrykker det således, at der er behov for at provinsialisere Mellemøststudier. Studierne er en forankret del af den vestlige provins i verden, og må udføres og studeres som sådan. Med et foucaultsk udtryk viser Mellemøststudier, at verden er en heterotop, og at den form for rationalitetstænkning, som ligger bag konventionelle områdestudier, ikke er tilstrækkelig. Det sammenlignende perspektiv kan ikke bruges til at forklare, hvad der er galt med Mellemøsten men til at studere forskellighed og relationen mellem Vesten og Mellemøsten ikke kun politisk-økonomisk men ligeså betydningsfuldt historisk-kulturelt.

Det mest politiske som er foregået de senere år ikke kun indenfor Mellemøststudier er pacificeringen af *Cultural Studies*, post-koloniale studier og en forsker som Edward Said under rubrikken 'politisk-ideologisk' forskning. Boostet i Mellemøststudier efter 9/11 er intimt forbundet med vestlige politiske agendaer i Mellemøsten og i sådan en grad, at mange mellemøstforskere ikke kan skelne mellem politisk definerede spørgsmål og erkendelsesorienterede spørgsmål, mellem mellemøststudier som middel eller mål. Halpern og især Binder var opmærksomme på dette problem, som et af feltets helt store, men nu er politiseringen nærmest så intens, at problemet virker opløst. Det politisk-økonomiske ægteskab mellem stats-, udenrigs-, integrationsministerier, efterretningstjenester og Mellemøststudier undertiden med private firmaer som førsteelskere er lykkeligere end nogensinde, og kritisk-faglig opmærksomhed på denne alliance er marginaliseret. Den radikale politisering pacificerer kritikken fra alternative

mellemøststudier uden dermed at sige, at alternative mellemøststudier er upolitiske, slet ikke. De er det bare som oftest bevidst.

Mellemøstlige områdestudier står ved et vadested igen. Der er basalt set de samme problemer med fagligheden, som der var i 1960erne og 70erne, men politiseringen er blevet mere udpræget. Det synes oplagt, at Mellemøststudier for at finde sine faglige standarder skal forholde sig akademisk til det politiske felt, studierne også i denne tid er ret prominent del af. Det ville implicere en udvidelse af begrebet om politik, en udvidelse som har været implicit i *Cultural Studies* og post-koloniale studier i mange år. Det vigtigste for feltet må dog være at gøre studiet af Mellemøsten til et fagligt mål i sig selv.

Litteratur

Halpern, Manfred (1962): Middle Eastern Studies: A Review of the State of the Field with a few Examples, *World Politics*, 15, 1

Binder, Leonard (1976): Area Studies: A Critical Assessment, in Leonard Binder (ed.): *The Study of the Middle East- Research and Scholarship in the Humanities and Social Sciences*, N.Y: John Wiley & Sons

Bill, James A (1996): The Study of the Middle East Politics, 1946-1996: A Stocktaking, *Middle East Journal*, 50, 4

Mitchell, Timothy (2003): The Middle East in Past and Future Social Science, in David L. Szanton (ed.): *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines*, University of California Press